

Тлумачення заповіту

Відомо, що заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Відповідно до статей 1233-1257 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), нотаріус посвідчує заповіти фізичних осіб з повною цивільною дієздатністю, у тому числі подружжя, секретні заповіти. Значення заповіту полягає в тому, що він визначає порядок переходу спадщини (майна, майнових прав та обов'язків) до певних осіб, яких заповідач може вибрати без урахування родинних чи інших стосунків.

За своєю правовою природою заповіт є одностороннім правочином.

Законодавець висуває певні вимоги до змісту заповіту, а саме:

- заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини;
- заповіт не має містити розпоряджень, що суперечать вимогам законодавства та/або моральним засадам суспільства.

Заповідач може заповідати належне йому майно тільки у власність. Він також може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, житловий будинок, квартира або інше рухоме чи нерухоме майно, зобов'язання надати іншій особі право користування (проживання) цим майном або певною його частиною, може вказати у заповіті певні умови, тільки в разі виконання яких, у спадкоємця (спадкоємців) за заповітом виникає право на спадщину (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Заповідач може вказати у заповіті умови, які носять немайновий характер, наприклад, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної суспільно корисної мети тощо.

Виконання заповіту в деяких випадках може бути ускладнене неоднаковим використанням у ньому слів, понять, термінів, які є загальноприйнятими у сфері речових, зобов'язальних, спадкових відносин.

Крім того, можуть мати місце певні неузгодженості між окремими частинами заповіту, суперечності та неточності, які значно ускладнюють з'ясування волі заповідача після відкриття спадщини, і, як наслідок, унеможливають виконання заповіту.

Складність з'ясування дійсної волі заповідача може бути обумовлена, зокрема, складанням секретного заповіту, що посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом в порядку статті 1249 ЦК України, наданням достатньо широкому колу посадових осіб органів місцевого самоврядування і службових осіб права посвідчувати заповіти (статті 1251, 1252 ЦК України).

Отже, яким би чином не був складений заповіт, не виключені випадки, коли воля заповідача викладена в ньому недостатньо чітко, внаслідок чого створюється невизначеність або двозначність у змісті заповіту.

На випадок неможливості визначення волі заповідача законодавець у статті 1256 ЦК України передбачив процедуру тлумачення заповіту.

Шляхом застосування механізму тлумачення заповіту усуваються певні недоліки його змісту, у зв'язку з якими нотаріус може відмовити у вчиненні нотаріальної дії щодо видачі свідоцтва про право на спадщину.

Відповідно до статті 213 Цивільного кодексу України, яка встановлює загальні правила тлумачення правочинів, зміст правочину може бути юридично розтлумачений, а заповіт, як було зазначено вище, є одностороннім правочином.

Оскільки правочином відповідно до українського законодавства є дія особи, що спрямовується на придбання, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, необхідність тлумачення змісту правочинів виникає у випадках нечіткого виявлення волі сторонами. У таких випадках необхідно встановити дійсні наміри сторін. Це означає, що суб'єкт тлумачення повинен встановити загальне для усіх сторін значення слів і понять.

До видів тлумачення відносяться: тлумачення сторонами і судове тлумачення.

Спадкоємці мають право тлумачити заповіт тільки після відкриття спадщини, тобто після смерті спадкодавця (оголошення особи померлою).

У разі спору між ними тлумачення заповіту здійснюється судом.

Тлумачення заповіту – це з'ясування змісту заповіту як дійсного одностороннього правочину, з тексту якого неможливо встановити справжню волю заповідача. Недійсний заповіт тлумаченню не підлягає.

Треба зазначити, що суб'єктами, які мають право тлумачити заповіт можуть бути не тільки спадкоємці, а й усі зацікавлені уповноважені особи (відказоодержувачі, вигодонабувачі та виконавці заповіту).

При тлумаченні умов заповіту можуть вирішуватися й питання про повернення боргу, тому кредитори можуть стати учасниками тлумачення заповіту за запрошенням спадкоємців.

Питання щодо порядку та способу закріплення результатів тлумачення заповіту, здійсненого самими спадкоємцями, Цивільним кодексом України не вирішене.

Методичні рекомендації Міністерства юстиції України щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя від 29.01.2009 року, зазначають про можливість укладення між спадкоємцями, в разі відсутності спору, договору про тлумачення заповіту.

Даний договір може містити положення щодо уточнення, конкретизації волі спадкодавця, або з'ясування змісту окремих розпоряджень заповіту. Цей

документ має підписуватись усіма спадкоємцями, що закликаються до спадкування.

Разом з тим, у нотаріальній практиці досить широко використовується процедура подання спадкоємцями заяви про тлумачення заповіту, яка передуює заяві на видачу свідоцтва про право на спадщину на конкретно визначене майно та залишається в спадковій справі.

Тлумачення заповіту не може бути спрямоване на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків спадкоємців, оскільки вони встановлені заповітом, як одностороннім правочином.

Витлумачений спадкоємцями заповіт є обов'язковим не тільки для них, а й для суду, відказоодержувачів, виконавця заповіту та кредиторів спадкодавця.

Спір між спадкоємцями за заповітом може виникати з різних підстав: спадкоємцям може бути не зрозумілий зміст заповіту, якщо у заповіті і присутні певні неузгодженості між змістом окремих частин і змісту заповіту в цілому, якщо значення слів, понять і термінів не дає можливості з'ясувати зміст окремих частин правочину, або має суперечливий характер. На такий випадок стаття 1256 ЦК України дає спадкоємцям право звернення до суду.

Об'єктом тлумачення заповіту судом є виключно сам заповіт, складений із слів та сполучень слів, які утворюють його текст.

Тлумачення заповіту судом не повинно змінювати волі заповідача, тобто підміняти собою сам заповіт. Суд не може брати на себе права власника щодо розпорядження своїм майном на випадок смерті. Тлумачення заповіту є лише інструментом з'ясування волі заповідача після його смерті (оголошення померлим).

Тлумачення заповіту судом здійснюється в порядку позовного провадження за позовом одного із спадкоємців. Сторонами по справі про тлумачення заповіту є спадкоємці, між якими виник спір.

Рішення суду щодо тлумачення заповіту, яке набрало законної сили, є обов'язкове для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню.

Державний нотаріус
Другої київської державної
нотаріальної контори

О.А.Ткач